

NORMATIVNA I FUNKCIONALNA DIMENZIJA INTERGENERACIJSKE SOLIDARNOSTI U NARATIVIMA MLADIH MAJKI²

Normative and functional dimension of intergenerational solidarity in the narratives of young mothers

APSTRAKT: *U radu smo se bavili subjektivnim doživljajem normativne i funkcionalne dimenzije intregeneracijske solidarnosti: analizom narativa mladih majki o očekivanoj i dobijenoj pomoći i podršci roditelja. Analiza je imala dva cilja. Prvi, deskriptivni cilj bio je da prepoznamo i opišemo: 1. očekivanja koja mlade majke imaju u odnosu na svoje roditelje i 2. vidove primljene pomoći. Drugi cilj je bio da utvrdimo skript koji se nalazi iza očekivanja i dobijene podrške. Analizom je obuhvaćeno dvanaest tridesetogodišnjih majki. Sa njima je vođen polustrukturisani razgovor, a priče dobijene na takav način obradili smo pomoću kvalitativne analize. Nalazi pokazuju da ispitanice računaju na pomoć svojih roditelja. Očekivanja su zasnovana na shvatanju roditeljstva kao herojskog žrtvovanja i determinisana ulogom roditelja. Majke su dominantni davaoci pomoći i podrške. One su pozvane da pomognu u brizi o djeci, u kućnim poslovima, da pruže emocionalnu podršku i razumijevanje. Očevi imaju instrumentalnu ulogu – od njih se očekuje i dobija materijalna podrška. Pomoć koju im roditelji pružaju ispitanice percipiraju kao: punu ili žrtvujuću, doziranu ili pomoć na poziv i nedovoljnu pomoć, a to koja će vrsta podrške biti očekivana i dobijena, u velikoj mjeri zavisi od obrazovanja, rezidencijalnog i radnog statusa mladih majki, te stepena uključenosti partnera u kućne poslove i staranje o djeci. Posredno, analiza narativa ukazuje i na snažnu zaglavljenost porodica mladih majki u tradicionalizmu.*

KLJUČNE RIJEČI: intergeneracijska solidarnost, roditelji, očekivanja, funkcionalna pomoć, narativ

ABSTRACT: *The paper analyses subjective experience of normative and functional intergenerational solidarity dimensions through young mother's narratives on the*

1 mljubici@f.bg.ac.rs

2 Ovaj rad je nastao kao deo istraživačkog potprojekta „Politike roditeljstva”, realizovanog u okviru projekta *Izazovi nove društvene integracije u Srbiji: koncepti i akteri* (ev. broj 179035), koje podržava Ministarstvo nauke, prosvete i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

expected and obtained assistance and support from their parents. Analysis had two goals. The first, a descriptive goal was to identify and describe 1. patterns of young mother's expectations and 2. received help from their parents. The second goal was to ascertain the script standing behind expectations and received support. The sample consisted of twelve women - thirty years old mothers. With them was conducted semi structured interview. Gathered stories were interpreted using qualitative analysis. The findings show that respondents are counting on help from their parents. Expectations are based on a script about parenting as a heroic sacrifice and determined by the role of parents. Mothers are the dominant providers of assistance and support. They are asked to help with the children, in the housework, to provide emotional support and understanding. Fathers have an instrumental role - they are expected and provide material assistance. Received support respondents perceived either as: full or sacrificing, dosed or assistance on call, and insufficient help. Expected and obtained kind in a large extent depends on the education, residency and employment status, and the degree of husband's involvement in the housework and taking care of children. Indirectly, narrative analysis indicates a strong traditionalism in young mothers families.

KEY WORDS: intergenerational solidarity, parents, expectations, functional help, narrative

Teorijski okvir

Na globalnom nivou posmatrana, intergeneracijska solidarnost između članova porodice, koja bi se mogla najopštije definisati kroz koncepte: uzajamne zavisnosti i podrške³ (vid. Bengtson, Oyama, 2007), dobija na značaju. Nasuprot očekivanju da roditelji i djeca prestanu brinuti jedni o drugima onda kada na sebe tu ulogu preuzmu servisi u zajednici, solidarnost između članova porodica je opstala kao važan porodični resurs⁴ (Hank, Buber, 2009). To pogotovo dolazi do izražaja kada je riječ o pomoći koju starije generacije usmjeravaju ka mlađima (Toguchi Swartz, 2009). Bake i djede imaju centralnu ulogu u intergeneracijskoj solidarnosti (Hank, Buber, 2009, Chelin, Furstenberg, 1992, Tripković, 2009). Brojke pokazuju da je brigu o unucima u protekloj deceniji preuzeo dvostruko veći broj baka i djeda u odnosu na raniji period (Hoff, 2007, Thomese, Aart, Liefbroer, 2013). Statistika govori: 58% baka i 48% djeda – Evropljana u protekloj godini je brinulo o barem jednom unučetu (Fokkema, ter Bekke, Dykstra, 2008), a slični nalazi važe i za SAD (vid. Hank, Buber, 2009). Bake i djede su, pokazalo se, i dalje preferirani izbor mladih majki i očeva za čuvanje djece, kako u skandinavskim zemljama (Thomese, Aart, Liefbroer, 2013), u Britaniji (Gilles, 2004), Njemačkoj (Hank, Buber, 2009), tako i u Sjedinjenim A meričkim Državama (Cherlin, Furstenberg, 1992, Giarrusso *et al.*, 2001).

3 U istraživanju smo pošli upravo od definicije intergeneracijske solidarnosti, s tim što je van razmatranja ostala uzajamnost. Nama je, naime, bila dostupna jedino perspektiva mladih majki o pomoći i podršci koju očekuju i dobijaju od roditelja.

4 Kako navodi Milić (2004), brojni autori izražavaju čuđenje kako se porodica u Evropi pred kraj drugog milenijuma tako malo promijenila.

Iako je pitanje čime je motivisan silazni⁵ intregeneracijski transfer i dalje otvoreno: jedni tvrde da je ključni tzv. motiv reciprociteta⁶ (Aassve, Meroni, Pronzato, 2012), drugi transferisanje pomoći od roditelja ka djeci i unučićima vide kao rezultat familizma⁷ (vid. Leitner, 2003), a neki (vid. Leiter, 2003, Fokkema, ter Bekke, Dykstra, 2008; Fingerman *et al.*, 2015) uočeni trend smatraju posljedicom značajnih društveno-ekonomskih promjena (vid. Toguchi Swartz, 2009), bez svake je sumnje da je pomoć koju potomcima upućuju bake i djede dragocjena. Oni pružaju instrumentalnu, emocionalnu i materijalnu podršku svojoj djeci i unucima, imaju važno mjesto u rješavanju porodičnih kriza, kakve donosi razvod, gubitak posla ili materijalna oskudica (vid. Cherlin, Furstenberg, 1992). Bake i djede su najvažnija karika neformalne podrške za mlade zaposlene žene, a silazna intergeneracijska solidarnost ima svoje značajno mjesto i u odluci majki o ponovnom rađanju (vid. Albertini, Kohli, Vogel, 2007, Aassve, Meroni, Pronzato, 2012, Thomese, Aart, Liefbroer, 2013). Posebno je značajna podrška i pomoć koju roditelji usmjeravaju ka porodicama svoje odrasle djece koje se suočavaju sa siromaštvom, nezavisno od geografske širine na kojoj žive (vid. Milić, 2004, Bengtson, Oyama, 2007, Ljubičić, 2009, Ljubičić, 2010a, Dragišić Labaš, 2012). Transfer pomoći koju bake i djede usmjeravaju ka svojim unučićima i djeci izrazitiji je ukoliko žive sa njima u zajedničkom domaćinstvu (vid. Tomanović, 2004, Dykstra, 2010). Naročito važnu ulogu oni imaju u jednoroditeljskim porodicama.⁸ Pomoć i podrška baka i djeda smanjuje rizik od siromaštva jer čini lakšim izlazak roditelja sa kojim djeca žive na tržište rada i pozitivno utiče na emocionalnu stabilnost članova ovih porodica (isto, 2010).

Nema nikakve sumnje da je silazna intergeneracijska solidarnost izrazito rodno asimetrična i rodno determinisana. Najveći solidaristički potencijal se očekuje od žena, majki odnosno baka (vid. Bobić, 2004; Hank, Buber, 2009; Tripković, 2009; Miletić Stepanović, 2010; Blagojević Hjuson, 2012). Njihove su uloge prepoznate kao davalačke i ekspresivne: obavljaju domaće poslove, zbrinjavaju djecu i pružaju emocionalnu podršku i pomoć odraslim potomcima. S druge strane, djede imaju instrumentalnu ulogu – materijalno pomažu svoju djecu (Hank, Buber, 2009).

Ipak, to da li će mladi očevi i majke dobiti pomoć od svojih roditelja zavisi od mnogih međusobno povezanih činilaca. Tako mogućnost da se pruži neka vrsta pomoći korelira sa starošću baka i djeda, njihovim zdravstvenim stanjem i radnim statusom, sa porodičnom ulogom i linijom srodstva, uzrastom unučića, brojem potomaka, ali i kvalitetom odnosa roditelja i djece, te javnim politikama

5 Pomoć i podrška koja ide od roditelja ka djeci (vid. Fokkema, ter Bekke, Dykstra, 2008).

6 Ukoliko pomoć pružaju, ostarjeli roditelji mogu računati na podršku djece kada im zatreba.

7 Riječ je o ideologiji snažnog prihvatanja obaveze da se brine o članovima porodice.

8 Jednoroditeljske porodice su po pravilu porodice koje čine majke, kao dominantni njegovatelji, i njihova djeca. Ove žene su višestruko opterećene domaćim poslom i brigom o djeci. Takve obaveze, a pogotovo mogućnost da izađu na tržište rada i smanje rizik od siromaštva, odsustvo drugog roditelja čini posebno teškim. Odatle je mreža neformalne podrške za ove porodice izuzetno važna (vid. Tomanović, Ljubičić, Stanojević, 2014).

prema porodici. Čuvanje unučadi na sebe preuzimaju mlađe bake i djede čije je zdravstveno stanje dobro, koji nisu u radnom odnosu i koje žive sa svojim potomcima ili relativno blizu njih (vid. Bengtson, Oyama, 2007, Tomanović, 2008, Tomanović, 2010). Ukoliko žive na značajnoj fizičkoj distanci od svojih potomaka, bake i djede, naročito oni starijeg uzrasta, će ih pomagati isključivo materijalno. Konačno, obaveze i posvećenost su u velikoj mjeri determinisane kvalitetom emocionalnih odnosa između roditelja i njihove odrasle djece (vid. Van Gaalen, Dykstra, 2006).

Silaznu intergeneracijsku solidarnost oblikuju i javne politike prema porodici (vid. Leitner, 2003). Tamo gdje se odgovornost za članove delegira porodici, tako što se ne osnažuju servisi za brigu u zajednici, na primjer, može se očekivati izrazita solidarnost. Ukoliko javna politika nadu polaže da će tržište samo po sebi izroditi odgovarajuće servise za staranje ili pak ne interveniše, na mjestu je anticipirati manje ili više izraženu defamilizaciju⁹ (vid. isto, 2003; Bobić, 2004; Milić, 2004; Milić, 2010; Tomanović, 2010). Ipak, treba istaći i to da prisustvo/odsustvo formalnih servisa za staranje o djeci ne ukida silaznu intregeneracijsku solidarnost, već utiče na preferirane/prihvatljive varijante pružanja pomoći (vid. Thomese, Aart, Liebroer, 2013).

Bilo kako bilo, brigu¹⁰ o odrasloj djeci i unucima roditelji smatraju svojom obavezom, nezavisno od geografske širine na kojoj žive. Na sličan način rezonuju i njihova djeca: vjeruju da imaju prava da očekuju pomoć i podršku roditelja (vid. Gillies, 2004; Tomanović, 2004; Tripković, 2009). To je *prirodno stanje stvari*, koje opravdava skript¹¹ o roditeljstvu kao (herojskom) žrtvovanju. Po njemu, roditelji imaju moralnu i doživotnu obavezu da pružaju podršku svojoj djeci: dok se obrazuju, rješavaju stambeno pitanje, zasnivaju domaćinstvo i gaje svoje potomke (Gillies, 2004; Tomanović, 2004).

Iz prethodno napisanog jasno je da je silazna intergeneracijska solidarnost u naučnim studijama ne samo često, već i detaljno obrađivana tema. Pa ipak, i pored brojnih (kvantitativnih) istraživanja, malo šta znamo o subjektivnoj percepciji i značenjima koju intergeneracijska solidarnost ima za davaoce i primaocce pomoći. Ovo odustvo kvalitativnog pristupa naročito je upadljivo u domaćim studijama (vid. Blagojević Hjuson, 2012). Vjerujemo da je lična perspektiva važna ne samo zato što može da razotkrije mnoge slojeve značenja koja solidarnost ima za respondente, već i stoga što može da uputi na drugačije načine razumijevanja te tematike. Potonja mogućnost se otvara zahvaljujući

9 Sepen familizma se opisuje ne samo preko analize javnih diskursa o odgovornosti porodice za dobrobit svojih članova, već i pomoću indikatora kakvi su: procenat starih koji žive sa mlađim generacijama, procenat nezaposlenih mladih koje izdržavaju roditelji, procenat žena koje se bave domaćim neplaćenim radom (Leitner, 2003).

10 Staranje roditelja o odrasloj djeci i unucima postoji u svim društvima, ali je kulturološki specifično. Na primjer, bake i djede iz mediteranskih zemalja su gotovo stoprocentno saglasni da je čuvati unučad njihova obaveza. Njihovim vršnjacima Skandinavcima je, umjesto čuvanja unučića, prihvatljivije da materijalno ispomažu porodice svoje odrasle djece (vid. Hank, Buber, 2009).

11 Pod pojmom skripta podrazumijevamo opšteprihvaćenu normu koja propisuje *dužnosti* roditelja. Detaljnija operacionalizacija tog pojma data je u Metodološkom dijelu.

tome što nam respondenti nude ličnu persepektivu.¹² Upravo njome smo se bavili u našem istraživanju dviju dimenzija silazne intregeneracijske solidarnosti.

Predmet i cilj istraživanja

U našoj analizi smo nastojali da: 1. opišemo subjektivni doživljaj normativne i funkcionalne dimenzije¹³ solidarnosti roditelja sa mladim majkama i da 2. objasnimo skript – rezon koji se nalazi iza očekivanja ispitanica. Normativnu dimenziju solidarnosti operacionalizovali smo opisujući očekivanja mladih majki kada je riječ o pomoći njihovih/muževljevih roditelja. Pod funkcionalnom dimenzijom solidarnosti podrazumijevali smo sve vrste podrške i pomoći koje su mlade majke dobile u trenutku kada su postale roditeljice i koje primaju u ovom trenutku od svojih/muževljevih roditelja. Skript smo definisali kao manje-više trajan obrazac koji usmjerava: a) mišljenje – pravo da se pomoć očekuje i traži; b) ponašanje – način traženja pomoći; i c) osjećanja koja proizvode (ne) ispunjena očekivanja. Za ključne tzv. tvrde dimenzije za koje smo vjerovali da imaju moć da naprave razliku u načinu na koji mlade majke formiraju svoja očekivanja i traže podršku uzeli smo njihove lične resurse: radni status, rezidencijalne aranžmane, obrazovanje mladih majki i način podjele obaveza sa supružnikom oko djece i u kući. Budući da je u fokusu našeg razmatranja bila lična perspektiva mladih majki, bilo je neophodno da njihove priče smjestimo i razumijemo u kontekstu njihove življene svakodnevice.

Opšta pretpostavka – neka vrsta teorijske hipoteze, glasi – da se mlade majke pozivaju i u praksi oslanjaju na etos silazne solidarnosti zavisno od mogućnosti da se oslone na lične resurse i pomoć supružnika u staranju o djeci i obavljanju kućnih poslova, a svoje pravo na očekivanje opravdavaju (nepisanim) normama o roditeljskim ulogama.

U nedostatku sličnih kvalitativnih studija koje bi poslužile kao uporedni okviri, odabrali smo da našu analizu vodimo hipotetičkim pitanjima. Riječ je o sljedećim pitanjima:

1. Koja očekivanja u odnosu na roditelje imaju i na osnovu čega ih grade mlade majke?
2. Kakvu vrstu pomoći dobijaju?
3. Da li se očekivanja mladih majki, dobijene vrste pomoći od strane njihovih roditelja i skript koji određuje pravo na očekivanje diferenciraju kada u analizu uvedemo tzv. tvrde varijable?

12 Iako se kvalitativnom pristupu mogu pripisati mnogi nedostaci, vjerujemo da njegove prednosti odnose prevagu nad manama (vid. Fajgelj, 2005).

13 Intergeneracijska solidarnost ima nekoliko dimenzija. Riječ je o afektivnoj (uzajamnost i evaluacija osjećanja koja međusobno izražavaju članovi porodice jedni prema drugima), asocijativnoj (tip i učestalost kontakata između generacija), konsenzualnoj (ne/slaganje u pogledu mišljenja, vrijednosnih orijentacija), funkcionalnoj (davanje i primanje pomoći od članova porodice), normativnoj (očekivanja koja članovi imaju međusobno, norme koje se odnose na značaj porodičnih vrijednosti) i strukturalnoj dimenziji (generacijska interakcija koja reflektuje geografsku udaljenost između članova) solidarnosti (vid. Silverstein, Bengtson, 1997).

Uzorak i metod i tok analize

Uzorak naših ispitanica čini dvanaest mladih majki. Njih smo odabrali putem teorijskog uzorkovanja iz populacije ispitanika koji su obuhvaćeni prethodnim anketnim istraživanjem (iz 2011. godine¹⁴). Uzorkovanje je zasnovano na tri kriterijuma: stepen obrazovanja (osnovno, srednjoškolsko, više i visoko), radni status (zaposleni/nezaposleni) i mjesto stanovanja (mali/veliki grad na teritoriji Centralne Srbije i Vojvodine). Ispitanice imaju sljedeća obilježja: uzrast (trideset godina), bračno stanje (sve su u braku) i iskustvo roditeljstva (sve su majke). Razlikuju se po: obrazovanju, radnom statusu, mjestu življenja, rezidencijalnim aranžmanima i uzrastu i broju djece¹⁵ (tabela 1).¹⁶

Tabela 1. Sociodemografski podaci o majkama-ispitanicama

Ime	Rezidencijalni aranžman	Obrazovanje	Radni status	Radni status muža	Broj djece
Slavica	U iznajmljenoj stanu sa suprugom i djecom	Osnovna škola	Probni rad	Nezaposlen	Dvoje
Ivana	U iznajmljenoj stanu sa suprugom i djecom	Srednja	Zaposlena	Nezaposlen	Jedno
Tamara	U kući muževljevih roditelja, sa svojom majkom, djetetom i mužem (na posebnom spratu)	Gimnazija	(fiktivna) vlasnica PP	Zaposlen	Jedno
Marija	U kući muževljevih roditelja sa djetetom i mužem (na posebnom spratu)	Srednja	Zaposlena	Zaposlen	Jedno
Natalija	U kući njenih roditelja sa mužem i djetetom	Srednja	Zaposlena	Zaposlen	Jedno
Suzana	U kući muževljevih roditelja, sa suprugom i dvoje djece (na posebnom spratu)	Srednja	Nezaposlena	Zaposlen	Dvoje
Vera	Sa mužem i djetetom u kući u vlasništvu	Fakultet	Nezaposlena	Nezaposlen	Jedno
Milica	Sa mužem i dvoje djece u stanu kupljenom na kredit	Fakultet	Zaposlena	Zaposlen	Dvoje
Senka	Sa mužem i kćerkom u kući muževljevih bake i djeda	Srednja	Nezaposlena	Zaposlen	Jedno
Marta	Sa muževljevim roditeljima	OŠ	Nezaposlena	Povremeno zaposlen	Dvoje
Eržika	Sa muževljevim roditeljima	Srednja	Zaposlena	Zaposlen	Dvoje
Jana	U iznajmljenoj stanu sa suprugom i djecom	Fakultet	Zaposlena	Zaposlen	Jedno

14 Riječ je o anketnom istraživanju koje je rađeno na reprezentativnom uzorku ispitanika (N=1 627) čiji rezultati su objavljeni u studiji *Mladi – naša sadašnjost* (Tomanović i saradnici, 2012).

15 U tzv. tvrde varijable u našoj analizi nismo uvrstili broj djece niti njihov uzrast, iako se može pretpostaviti da se obaveze mladih majki, a onda i potreba za roditeljskom pomoći, povećavaju sa brojem djece i razlikuju zavisno od njihovog uzrasta. Dva su razloga zbog kojih smo odlučili da te varijable ne uzmemo u obzir. Prvo, pronašli smo da je uzrast djece relativno ujednačen – riječ je o porodicama sa malom djecom. To dalje znači da mlade majke imaju slične obaveze u vezi sa potomcima. Drugo, našu odluku da u obzir ne uzmemo broj djece opravdala je preliminarna analiza transkripata koja je pokazala da uvođenje te varijable međusobno ne diferencira ispitanice u pogledu predmeta analize.

16 Sva imena korišćena u tekstu izmišljena su zbog zaštite anonimnosti naših ispitanica.

Sa isptanicama je vođen polustrukturisani intervju na teme koje se nisu ticale samo ova dva aspekta intergeneracijske solidarnosti. Za potrebe naše analize iz njihovih narativa smo izdvojili samo one sekvence koje se tiču predmeta istraživanja. Analizirali smo segmente priča u kojima mlade majke opisuju svoju svakodnevnicu, te očekivanja i podršku dobijenu od roditelja, koristeći metod kvalitativne analize – analize narativa. Analiza je tekla u dva koraka. U prvom smo iz transkripata izdvojili osnovne teme i jedinice analize koje ih opisuju, a u drugom smo pristupili interpretaciji uočenih veza (tabela 2).

Tabela 2. Teme i jedinice analize

Teme	Jedinice analize
Svakodnevica	Dnevne aktivnosti Uključenost muža kućne obaveze i staranje o djeci Osjećanja
Normativna dimenzija solidarnosti	Koju vrstu podrške očekuju?
Funkcionalna dimenzija solidarnosti	Ko pomaže? Na koji način?
Skript	Od koga očekuju pomoć? Zbog čega očekuju pomoć? Od koga dobijaju pomoć? Zbog čega dobijaju pomoć? Na koji način traže pomoć? Da li postavljaju granice za pomoć?

Rezultati istraživanja:

Svakodnevica mladih majki

Iako se naše ispitanice razlikuju u pogledu ličnih resursa, primjećuje se izvjesna sličnost u njihovim dnevnim rutinama. Svakodnevica se vrti oko djece i kućnih obaveza. Majke su tako u potpunosti posvećene djeci. One ih spremaju i vode u obdanište i/ili školu (Suzana), hrane ih, sa njima šetaju, igraju se i spremaju ih za spavanje. Tu su i drugi kućni poslovi koji čekaju na mlade majke: raspremanje, kuvanje, pranje. Na primjer, Slavičin uobičajeni dan uključuje upravo te aktivnosti. I Senka, nakon što djecu odvede u obdanište, rasprema kuću, završava poslove, sprema ručak. Mirela jednostavno opisuje svoju dnevnu rutinu: „Svaki dan je to čišćenje, pranje sudova.” „Svaki dan tako”, slaže se Suzana.

Ove obaveze se multiplikuju ukoliko su mlade majke zaposlene: pored brige o djeci i obavljanja kućnih zadataka, na njima je i da rade. Dnevne rutine zaposlenih majki izgledaju ovako: rano ustajanje, spremanje za posao, spremanje djeteta za vrtić/školu. Odvođenje djeteta u vrtić/školu, odlazak na posao. Rad do ... sati, uzimanje djeteta iz vrtića/škole, ručak, sudovi, raspremanje, pranje. Zaposlene majke vrijeme provedeno na poslu nastoje da nadoknade djeci tako što im posvećuju pažnju kada se vrate kući. „Kada nisam na poslu, sve vreme smo zajedno u toku dana”, slikovito opisuje Marija.

Muževi su rijetko uključeni u domaće obaveze i staranje o djeci. U tom pogledu se primjećuje izrazita rodna asimetričnost. Tako nezavisno od toga da li su zaposlene ili ne, mlade majke obavljaju većinu kućnih obaveza. „Kuća, deca, ručak” njihova su briga. One obavljaju „sve uglavnom” (Slavica). Marija, zaposlena majka kaže: „Sve obaveze su na meni, i ujutru da odvedem dete u vrtić i da ga uzmem iz vrtića i da skuvam i da raspremim i da operem i da počistim. Apsolutno sve.” Svaki dan čiste, peru sudove, spremaju djecu za školu (Mirela, Vera)... „i sve, mislim, u principu” (Vera). Njihove kućne obaveze su nešto manje ukoliko žive u proširenom domaćinstvu. Tada im ispomažu, na sebe dio obaveza preuzimaju ženski članovi porodica, ali ne i muževi.

Iako sa svojim suprugama, uz dva izuzetka, ne dijele kućne poslove, očevi su uključeni u staranje o djeci. Dominantno, aktivnosti kojima se bave su tzv. zabavnog karaktera: njihovo je da djecu izvedu u šetnju ili se sa njima poigraju, ali ih ne vode u obdanište, rijetko ih kupaju ili presvlače, a hrane samo kad moraju.

Situacija je značajno drugačija u slučaju dviju majki sa višim ličnim resursima. Obe su visoko obrazovane, zaposlene žena koje žive u samostalnom domaćinstvu i oslobođene su egzistencijalnih briga. To su Milica i Jana. One jedan dio kućnih obaveza dijele sa svojim muževima. Miličin suprug tako „radi sve po kući, jedino što ne radi – ne kuva. I kupatilo oriba i prostre veš i sve bez da pita da li hoćeš, nego vidi, ne radi ništa, vidi veš, jasno mu je da treba da se prostre”. Takođe, on brine i o ćerkama. I Jana za svog supruga kaže da je potpuno različit od drugih muškaraca: nije mu problem da kuva, pere veš i čisti kuću. Ovaj muž na sebe preuzima dio brige i njege djeteta mimo zabavnih aktivnosti. Iako nema dovoljno podataka da bismo izveli zaključak, čini se da je posjedovanje ličnih resursa (u slučaju dviju naših ispitanica Milice i Jane): visokog obrazovanja, aktivnog radnog statusa i stambene samostalnosti, povezano sa većom rodnom simetričnošću u domaćim poslovima i brizi i njezi djece. Da ima rezona ova teza, svjedoči i nalaz da je Vera, koja ima isti stepen obrazovanja i rezidencijalni status kao i Milica i Jana, dominantni njegovatelj djeteta i ona koja obavlja sve ženske poslove u kući, jer je – nezaposlena.

Aktivnosti kojima se bave mlade majke slijede jedna drugu – kao *na traci*, bez mnogo prostora za lične potrebe. Svakodnevice ih ostavlja iscrpljenima. Tako na pitanje kako su se osjećale prethodnog dana, većina odgovara „umorno”. Iako su stalno *na traci*, mlade majke se ne žale. Na djelu je žrtveni mikromatrijarhat. Žrtvovanje – posvećenost djeci sa „milion jednom obavezom i odricanjem i nespavanjem” koje lijepo ilustruje sekvenca iz razgovora sa Milicom, koja i kad ima vremena za sebe, nešto radi za svoju djecu:

„...peglam ćerku uveče za vrtić pola sata”

i u tome uživa:

„da ona meni bude skroz skockana, tip-top mislim”.

im ne pada teško. Razlog je očigledan: one su majke. Žrtvuju se zato što svoju djecu „puno vole i trude se da svaki trenutak provedu sa njim(a)” (Ivana).

Nagrada koju dobijaju je simbolična – potvrda da su dobre majke koje vode računa o svojoj djeci i zadovoljavaju njihove potrebe: „Dovoljan je jedan njegov osmeh, zagrljaj, poljubac i ja sam onda srećna. To je najveće bogatstvo” (Marija).

Očekivane podrške od roditelja

Druga tema kojom smo se bavili u narativima majki jesu njihova očekivanja u odnosu na roditelje. Analiza sekvenci njihovih priča pokazala je da one od roditelja očekuju različite vrste pomoći i podrške. To su: bezuslovna ili žrtvujuća podrška, pomoć *na dugme*: na poziv mladih majki i emocionalna podrška i razumijevanje. Konačno, tri mlade majke od svojih roditelja ne očekuju ništa.

Očekivanje bezuslovne podrške u svakom pogledu i u svakom trenutku podrazumijeva da im roditelji pruže i materijalnu („i kad upadnem u krizu, finansijski da mi pomognu i ovako u hrani”, Slavica) i instrumentalnu („da mi pričuvaju decu”, Slavica) i emocionalnu pomoć kada god je potrebna („Na svaki korak na koji bih se odlučila, ja očekujem da me podrže”, Tamara; „Jednostavno ako imam problem, mogu njima da kažem”, Slavica). Treba primijetiti da one gotovo isključivo računaju na pomoć svojih, rjeđe muževljevih roditelja.

Očekivanja mladih majki su determinisana rodnom ulogom davaoca pomoći. Od majki se očekuje da igraju ekspresivnu (da pomažu u brizi o djeci i kućnim poslovima, da pružaju emocionalnu podršku i razumijevanje), a od očeva isključivo instrumentalnu ulogu. Naime, ispitanice sumnjaju da ih očevi mogu razumijeti („Otac ko otac, razumeš. Šta on zna šta meni treba?”, Slavica). Dodajmo i to da su se u ovoj grupi našle ispitanice nezavisno od rezidencijalnih aranžmana i radnog statusa.

Ipak, među njima nema dviju visokoobrazovanih mladih majki, rezidencijalno nezavisnih od svojih/muževljevih roditelja, sa stalnim zaposlenjem. One od roditelja, majki i svekrva očekuju da im pomognu u čuvanju djece i domaćim poslovima, ali samo onda kada im je pomoć neophodna – onda kad one i njihovi muževi ne mogu sami (Milica). Iako su te dvije mlade majke opterećenije poslovima u domaćinstvu i staranjem o djeci nego njihovi supružnici, u njihovim domaćinstvima raspodjela obaveza je egalitarnija. Tako njihovi muževi učestvuju u domaćim poslovima i u brizi i njezi djece, što, čini se, smanjuje potrebu da se ispitanice oslanjaju na roditeljsku pomoć.

Emocionalna bliskost i razumijevanje je vrsta podrške koja se očekuje prvenstveno od majki – ne od očeva niti od svekrva. Tu potrebu izražavaju bez izuzetka sve mlade majke, a isključivo na nju računaju one ispitanice koje žive u zajednici sa muževljevima roditeljima. Primjećuje se da njihovu relaciju dinamičnu obilježava otvoreni i/ili skriveni konflikt sa mužem i/ili sa njegovim roditeljima i neznatna uključenost partnera u obaveze u kući i u vezi sa djecom.

Tri ispitanice nemaju očekivanja: Eržika, koja živi u proširenoj porodici, Marija, čija je rezidencijalna situacija značajno drugačija, i Ivana, čiji roditelji, svekar i svekrva žive u susjednoj državi. One od svojih i muževljevih roditelja ne očekuju podršku. Za Eržiku je karakteristično da se razlikuje po svojoj etičkoj pripadnosti pa se izostanak očekivanja:

„Očekivati ništa, ništa. Kad dobijemo nešto, to dobro dođe, a da ja očekujem da, ne znam... To ne”

može tumačiti (u nedostatku drugih indikatora) kao izraz kulturološke specifičnosti. Druge dvije: Marija i Ivana naglašavaju da im pomoć roditelja nije potrebna jer sebe smatraju dovoljno samostalnim da rješavaju probleme sa kojima se susretnu (Ivana) i zrelima da se brinu o svojim porodicama („Ja sam zrela osoba... i borim se za sebe i za svoju porodicu”, Marija). Za sve tri, dodajmo, karakteristična je i izrazita rodna asimetričnost. Gotovo isključivo, mlade majke obavljaju kućne poslove i staraju se o djeci, dok njihovi muževi neznatno učestvuju u tim aktivnostima.

Na pitanje da li su suprugovi i njihovi roditelji upoznati sa njihovim očekivanjima, mlade majke, s izuzetkom dvije, odgovaraju da o tome nisu otvoreno razgovarale. Na djelu je etos solidarnosti o kojem se ne pregovara, riječ je o ustaljenoj normi – nečem što se samo po sebi podrazumijeva. Umjesto otvorenog razgovora, ispitanice se oslanjaju na rezon da je „majka – majka, što kažu” (Suzana), da treba da zna „za naše potrebe”, da je to je njena majčinska dužnost (Marija) prema kćerkama: „Pa njeno sam dete” (Tamara).

Jasna očekivanja pred roditelje su stavile i o mogućoj podršci pregovarale jedino Milica i Jana – mlade majke sa visokim ličnim resursima. Njihovi muževi su u značajnijoj mjeri uključeni u obavljanje domaćih poslova i staranje o djeci, a za oba bračna para je karakteristično da su zajedno postavili i *granice za pomoć* koja stiže od roditelja. Od njih su mlade majke tražile isključivo instrumentalnu podršku („obezbedi mi da jedem, da ima opeglano, da je čisto kupatilo, da se nabavi šta treba, da ne moram ja da idem”, Milica), dok su za sebe zadržale pravo da zajedno sa muževima brinu o svojoj djeci („oko bebe ću ja i moj muž će oko bebe”, Milica) jer smatraju da su kompetentni kao roditelji („zabranili smo da odlučuju u naše ime za bilo šta što je vezano za... našeg sina”, Jana).

Funkcionalna dimenzija solidarnosti

Da bismo dobili jasniju sliku o uključenosti roditelja u podršku mladim majkama, nastojali smo rekonstruisati podršku na osnovu dvije međusobno povezane dimenzije. Riječ je o: 1. longitudinalnom uvidu – prisjećanju na pomoć dobijenu odmah nakon porođaja i podršku koja se dobija u ovom trenutku, i 2. tipu dobijene podrške. Pretpostavili smo da je jedan vid pomoći bio pružen nakon porođaja i da je uključivao brigu o potrebama porodilje i djeteta, a da se u ovom trenutku dobija drugačija podrška.

Odmah nakon porođaja, mladim majkama je na raspolaganju stajalo nekoliko vidova pomoći. Riječ je o: 1. instrumentalnoj podršci koja uključuje: opsluživanje porodilje i djeteta i obavljanje poslova u domaćinstvu umjesto porodilje, materijalnu ispomocu; i 2. savjetodavnoj pomoći. Sve ispitanice su dobile pomoć, nezavisno od toga da li žive u zajednici sa muževljevim/svojim roditeljima ili samostalno, da li su zaposlene ili ne, i kakvog su obrazovanja.

Instrumentalna pomoć, uz izuzetak finansijske podrške, ispitanicama je češće stizala od ženskih članova porodica: majki i svekrva, dok su svekar i otac

pomagali novčano. Na mjestu je primjetiti da se *računa* na solidariistički potencijal ženskih članova porodice. Treba dodati da je podrška koju su majke i svekrve davale ispitanicama u nekim slučajevima bile pravo i od ispitanica očekivano žrtvovanje. Senka tako kaže da je, kada se porodila, „svekrva... uzela... čak i odmor”. Bila je tu i njena majka, dodaje Senka, „ali je ona uveče odlazila kući”. Marija je najveću pomoć dobila od majke, sa kojom živi u domaćinstvu. „Ona je bila sve vreme sa mnom, pomagala mi apsolutno sve... šta god je trebalo. I prala i peglala i spremala mi da jedem. Doduše, i svekrva mi je spremala da jedem.” Suzana, koja živi u proširenoj porodici sa svekrom i svekrvom, kaže da su njeni i muževljevi roditelji „konkretno pomagali finansijski, a i pomagala je svekrva oko deteta”. Slično iskustvo ima i Tamara, koja živi sa muževljevim roditeljima i svojom majkom: „Pa prvih meseci kada se rodilo dete, svi su bili tu da ga pripaze, da mi pomognu. Bilo šta da zatreba, svi su bili tu”. Svekrva i zaova su „peglale... pelene, hranile dete, presvlačile ga, sve. Sve što je trebalo”. I Slavica, koja je prekinula komunikaciju sa muževljevim roditeljima, nakon porođaja se oslonila na pomoć svekrve i muževljeve bake „pošto... nisam mogla da dovedem majku u njihovu kuću da mi pomogne da gajim dete, da ga kupa i sve ostalo”.

Podrška je bila naročito dragocjena, ukoliko je postporođajni period za mlade majke bio težak. Marijina majka je „bila tu i da uveče okupa dete jer ja nisam mogla da podignem ni ruku”. Veri, kojoj je majka umrla prije porođaja, pomagala je svekrva. „Bila je... mesec dana. Pošto sam ja imala carski rez.” Slično iskustvo ima i Eržika kojoj su nakon teškog porođaja pomagale „mama, svekrva i muževa baka”.

Ipak, nisu sve ispitanice dobile očekivanu pomoć. Takvom, nedovoljnom, podršku vide one ispitanice čija očekivanja zasnovana na skriptu o roditeljstvu kao o безусловnom žrtvovanju nisu ispunile njihove majke. Na primjer, Milica i Jana smatraju da im se u trenucima kada im je to bilo potrebno majke nisu *našle*. To ih je iskustvo ostavilo povrijeđenima, a čak ni to što su im oko beba pomagale svekrve ne smatraju adekvatnom podrškom.

U sadašnjem trenutku većina ispitanica od svojih roditelja dobija: 1. praktičnu podršku: različite vidove materijalne pomoći, obavljanja poslova u domaćinstvu i u vezi sa djecom i 2. emocionalnu podršku. Analiza sekvenci je pokazala da je moguće razlikovati tri obrasca podrške: model požrtvovane pomoći, pomoć na poziv i nedovoljna pomoć.

Žrtvujući model pomoći uključuje oslanjanje na materijalne, instrumentalne i emocionalne resurse roditelja. Ta pomoć se ne traži već je mlade majke očekuju i dobijaju oslanjajući se na skript koji definiše njihovu ulogu – djece u porodici kojima majke i očevi moraju pružiti pomoć. Njihovo je iskustvo da roditelji „tačno vide i znaju” roditeljski intuitivno – prirodno „osete!” (Marija) kada je potrebno da se nađu svojim kćerkama. Dominantni davaoci pomoći su su majke i svekrve. Suzana tako kaže da njoj „...dosta više pomaže majka nego otac... oko svega. Prosto brine se za mene. I ja pre kada sam bolesna u stanju je da dotrči (podvukla autorka) da mi pomogne, ako mi nešto treba oko dece i nebitno šta. I deca kada su bolesna, pomaže mi baš dosta. Dođe nekad ovde i kaže mi: *Odmori se, ja ću biti sa njima*”. Tamara se takođe više oslanja na majku, jer je otac „ne znam kako da ga opišem. Ocu moraš sve da nacrtáš”. Dodajmo i to da na

bezuslovnu pomoć roditelja češće računaju one majke koje zavise od roditeljskih resursa: nezaposlene su i/ili žive u zajedničkom domaćinstvu. Obrazovanje se nije pokazalo kao varijabla koja međusobno diferencira ispitanice, ali se mora primijetiti da sve majke iz te grupe, uz izuzetak jedne, imaju i slično partnersko iskustvo. Primjećuju da je odnos sa partnerom distanciran u odnosu na početak braka. Funkcionalno redefinisanje partnerskog odnosa – u životnom ciklusu porodice sa malim djetetom očekivani razvojni zadatak, izostaje, a bliskost se percipira kao izgubljena. Odatle ne iznenađuje da mlade majke, u izostanku čvrstog emocionalnog oslonca u partnerskom odnosu, očekuju безусловnu podršku roditelja – svoje sigurne baze.

Od svojih očeva i majki ove ispitanice dobijaju različite vrste podrške. Na primjer, finansijska pomoć roditelja je naročito značajna ukoliko mlade majke i/ili njihovi partneri ne rade ili imaju neredovna primanja. Članovi Mireline proširene porodice se međusobno ispomažu: „Ako ja nemam danas da spremim taj ručak, znači, spremiće ga moja svekrva. Ona donese... Ona i finansira sve nas. Mi zavisimo od nje. Ja znam da moja deca neće da ostanu gladna.” „Nekad moji roditelji, nekad njegovi roditelji daju deci 500 ili 1.000 dinara”, kaže Slavica. Toj nezaposlenoj majci roditelji pomažu i na taj način što je angažuju na svojoj plantaži na branju malina i to joj plate. „Daju mi i više nego što je dnevnicica.” Posuđuju joj novac „...ako trenutno nemam. Majka mi da uvek kada se vidimo. Nebitno, ako ima 200 dinara kod sebe, da mi 200 dinara”.

Tu su i druge vrste praktične pomoći. Jedan broj roditelja koji žive na selu šalje hranu, a svekrve i majke, ukoliko žive sa ispitanicama, na sebe preuzimaju da kupuju hranu i/ili spremaju obroke. Slavica tako ne brine o kupovini namirnica jer joj njeni roditelji šalju. „Imamo iz sela i krompir, jaja. To ne kupujem.” I Eržiki njeni sa sela „šalju hranu”. Tamara, koja živi u proširenoj porodici i čija je jedina uloga da bude *na usluzi* djetetu, kaže: „Njegova majka kuva za sve. Svi zajedno jedemo.” Natalijini roditelji finansiraju hranu, a majka uglavnom sprema obroke.

Bake i djede svojim unučićima kupuju i garderobu. Ta je pomoć nekim ispitanicama posebno značajna. O tom iskustvu Marija veli: „...vide kada ostanem sa desetak pelena i pojave se sa pakovanjem. Kupe mu obuću, meni nešto uzmu od stvari.”

Pomoć na poziv uglavnom uključuje podršku u zbrinjavanju djece. Mlade majke su uzdaju u žensku liniju solidarnosti i pomoć traže od svojih/muževljevih majki, ali samo onda kada im je takva vrsta usluge zaista neophodna. Suzana tako svoju majku poziva da joj pomogne tek kada za to ima opravdan razlog: „Kada mi je jedna bolesna, a druga je zdrava i vodim je u obdanište. Pričuva mi ih obe ako ja negde treba da odem.” Senka kaže da njeni otac i majka uzmu kćerku „nekad... da sredim kuću, da spremim nešto, eto, kad se sprema slava, oni je uzmu na dva-tri dana, spava tamo kod njih”. Vera, čija majka nije živa, poziva u pomoć svoju svekrvu – penzionerku, ali samo onda kada je to neophodno. „Kad treba na duže, ne znam, na nedelju dana (kćerku) pričuvati...”, a to je u slučaju ove žene kada dobije honorarni posao.

Na pomoć na poziv se oslanjaju mlade majke, nezavisno od rezidencijalnog i radnog statusa, ili obrazovanja. Dodajmo i to da je za većinu njih, uz izuzetak dviju sa visokim ličnih resursima, karakteristična izrazita rodna asimetričnost

u podjeli domaćeg rada i staranju o djeci. U tim obavezama njihovi supružnici gotovo da i ne učestvuju, te je oslanjanje na pomoć majki/svekrva jedina sigurna opcija zbrinjavanja djece u slučaju potrebe.¹⁷

Mlade majke su uglavnom zadovoljne dobijenom podrškom. Ipak, Milica i Jana pričaju o drugačijem iskustvu – o odsustvu pomoći. Milici i njenom i mužu roditelji ne pomažu „...ni finansijski, ni psihički, ni fizički”. Ona traži pomoć roditelja samo u krajnjoj nuždi „kad stvarno ne može ništa drugo, kad ne možemo sami”. Jana i njen suprug dijele stav da je pomoć koju su dobili od roditelja koji su im „dali pare za stan, suprugovi roditelji su nam plaćali neke račune, za ne znam, neki period, čuvali bebu dok su oni učili i sada čuvaju sina dok su oni na poslu” – nije dovoljna. Jana je veoma nezadovoljna time što roditelji ne pristupaju brizi o njenom sinu na način na koji ona to želi i upliću se u njegovo vaspitanje, iako je to ne spriječava da im delegira odgovornost za unuka.

Postavljanje granica u odnosu na pomoć roditelja

Postavljanje granica u odnosu na roditeljsku solidarnost predstavlja jednu od dimenzija skripta. Ostale su opisane u prethodnim odjeljcima, a nalaze koji se tiču rezona koji stoji iza očekivanja i dobijene pomoći mogli bismo sumirati ovako: ispitanice očekuju drugačije vrste pomoći od svojih roditelja, zavisno od njihovih roditeljskih uloga: očevi bi trebalo da pružaju materijalnu, a majke instrumentalnu i emocionalnu pomoć. Očekivanje i dobijanje podrške je norma koja se ne dovodi u pitanje: budući da su one kćerke – djeca svojih roditelja, podrška im *prirodno* pripada.

Imajući na umu da u praksi – objektivno, svih dvanaest majki dobija podršku od svojih roditelja, bez obzira na to kako je percipirale, nas je zanimalo da li one postavljaju granice roditeljskom nastajanju da pruže pomoć. Pokazaće se da se mlade majke i očevi trude da ograniče upliv baka i djeda prvenstveno kada je u pitanju vaspitanje djece. Savjete oko vaspitanja mlade majke uglavnom nerado prihvataju. „Nekad kažu ovako, a ja ne bih tako” (Suzana). „Šta će ko da upravlja za moje dete i da mi kaže ovako ili onako! Pa nekad znaju da kažu što je to tako ili što je ovako, al’ to je moje dete i to je to” (Slavica). One, naime, smatraju da je vaspitanje njihov domen: kompetentne su da budu roditelji.

Mladim majkama smeta što bake i djede:

- pogrešno vaspitaju: „uče ga mnogim stvarima, što ne bi trebalo. Njima je zanimljivo ili smešno da dete govori bezobrazne reči ili tako nešto. Nikad ga nisu odveli u šetnju negde ili nešto, već tako samo neke gluposti” (Marija), „pa kad treba da dobije batine, onda *Nemoj da je biješ. Dođi ti ovamo, ajde da idemo mi nešto tamo*, spase Lenu” (Senka); i
- poriču umjeće mladih roditelja da vaspitaju svoju djecu, tako što ih podučavaju kako treba biti roditelj: „Bilo je situacija kada svekrva kaže da se kupuju deci gluposti, ako kupiš detetu majicu ili pantalone, nebitno”, kaže Slavica. Nataliji smeta ti što se „malo deda, malo baba... mešaju...

17 Jer je, čini se, njihov glavni zadatak da materijalno obezbjeđuju porodicu.

treba da jede ovo, manje slatkiša, obuci mu ovo, prehladiće se, nemoj ga voditi ovde, vodi ga onde i tako”. I Ivanin svekar i svekrva, iako žive u susjednoj državi, podučavaju u tome kako biti roditelj. Ona kaže da otkako se rodio njen sin, muževljevi roditelji nastoje da je nauče: „Znaš kako već, da ga ne držim, da ga pustim da leži i tako te gluposti. Vole u sve da se petljaju.”

U odnosu na intruzivna nastojanja roditelja, mlade majke zauzimaju nekoliko pozicija. Jedan broj njih je nemoćan da se suprotstavi: „Ne mogu ništa da preuzmem, obično se samo nerviram”, kaže Ivana, zaposlena majka dvoje djece, čiji muž trenutno ne radi. Mirela, čija porodica potpuno zavisi od finansijske pomoći svekrve „stuba porodice”, kao da nema pravo glasa.

Druge biraju da budu u pasivnom otporu, sa ili bez iskustva prethodnog aktivnog suprotstavljanja koje se pokazalo kao nedjelotvorno. „Ranije sam pokušavala, pa pošto sam videla da ne može, onda sam digla ruke. Al’ ja i dalje radim po svom, naravno” (Natalija, živi sa roditeljima). „Oni to kažu, ja kao i da ne čujem. Nekad odgovorim, al’ retko kad. Čutim i radim po svom” (Slavica, živi u posebnom domaćinstvu).

Konačno, tu su i dvije majke koje su jasno stavile do znanja roditeljima da ne žele da se upliću u vaspitanje njihove djece. Riječ je o mladim majkama koje se razlikuju od ostalih u pogledu ličnih resursa i stepena uključenosti partnera u poslove u domaćinstvu i staranje o djeci. One imaju značajne lične resurse i manje su opterećene kućnim obavezama i brigom o djeci – jer ih dijele sa supružnicima. Budući da ih ne ugrožava materijalna oskudica, život u zajednici sa roditeljima, niti isključiva opterećenost domaćim poslovima i obavezama u vezi sa djecom, spremnije su da pregovaraju sa svojim/muževljevim roditeljima o granicama pomoći. „Mi smo nekako, ovaj, možda, rasterali sve. Nas dvoje smo bili oboje čvrstog stava da to ne dozvolimo. Hteli smo da mi vaspitavamo naše dete i to je super”, kaže Jana.

Nasuprot tim dvjema majkama stoje ispitanice koje su od roditelja višestruko zavisne i opterećene domaćim poslovima i staranjem o djeci. Za njih je postavljanje granica roditeljskoj pomoći naročito težak zadatak. U situaciju u kojoj dijele životni prostor sa starijom generacijom, te mlade majke osjećaju da ni one ni njihovi supružnici nisu dorasli roditeljskim ulogama – sebe ne smatraju samostalnim. O tome Senka kaže: „Faktički ja i moj muž nismo još zreli. I nismo samostalni.” Naročito teško zajednički život sa svekrvom i svekrom pada Mireli, nezaposlenoj majci bez socijalnih kontakata i bliskosti sa mužem. Za nju bi mogućnost da živi sama sa mužem značila da živi „normalno. Znači, onda ti razmišljaš o toj deci, o njihovoj budućnosti. A ovako ne”.

Umjesto zaključka

Na osnovu narativa dvanaest mladih majki prepoznali smo i opisali odlike dviju dimenzija intergeneracijske silazne solidarnosti i zahvaljujući tim ličnim uvidima prepoznali značaj ličnih resursa i nekih obilježja partnerske relacije,

ne samo u pogledu dostupnosti i poželjnosti neformalne (roditeljske) pomoći i podrške, već i u odnosu na prakse majčinstva i rezon koji leži *iza*.

Skript prema kojem mlade majke žive svoju svakodnevicu i na kojem zasnivaju svoja očekivanja, nezavisno od toga kakvim ličnim resursima raspolažu i u kojoj mjeri su u staranje o djeci i domaće poslove uključeni njihovi muževi, jeste onaj o intenzivnom majčinstvu. One se tako bezrezervno žrtvuju za svoju djecu i to smatraju svojom majčinskom dužnošću. Sličnu žrtvu zahtijevaju i od svojih roditelja, posebno majki, ali o svojim očekivanjima roditeljima ne govore. Podrazumijevaju da roditelji: očevi i majke znaju šta se od njih očekuje jer je to – prirodno. Prema toj neupitnoj podjeli, majkama pripada da budu primarni davaoci instrumentalne i/ili emocionalne pomoći i podrške. S druge strane, uloga očeva je isključivo instrumentalna: u percepciji mladih majki očevi ne mogu razumjeti njihove potrebe. To mogu samo majke – nosioci emocionalnog kapitala.

Majke su i glavni davaoci podrške i pomoći, a to kako će dobijena podrška biti percipirana: kao požrtvovana – stalno dostupna, pomoć na poziv ili nedovoljna podrška, u velikoj mjeri zavisi od ličnih resursa ispitanica, njihovih očekivanja i uključenosti muža u domaće poslove i brigu o djeci. Mlade majke čiji su lični resursi niski a rodna asimetričnost u kućnim poslovima i obavezama u vezi sa djecom izrazita očekuju i pomoć dobijenu od roditelja prepoznaju kao bezuslovnu. Čini se, naime, da u nedostatku drugih izvjesnosti, roditelje percipiraju kao sigurnu bazu. Drugačija je situacija sa mladim majkama koje imaju više resurse i koje egalitarnije dijele obaveze u kući i oko djece sa mužem. Te mlade majke traže pomoć samo onda kada je to neophodno i, konačno, uspješnije postavljaju granice neželjenoj roditeljskoj podršci jer se mogu osloniti na lične resurse i pomoć partnera.

Na osnovu ovih nalaza, cijenimo da je na mjestu ukazati na dva moguća, ako ne zaključka, a ono pravca razmišljanja: 1. silazna intergeneracijska solidarnost predstavlja najvažniji vid neformalne podrške za mlade majke i 2. na djelu je žrtvujući model majčinstva. Pomoć roditelja je jedan od rijetko dostupnih manevara koji stoji na raspolaganju mladim majkama i njihovim porodicama da zbrinu djecu i prežive u situaciji nedostupnih formalnih servisa za staranje i egzistencijalne iznudice. Ovakva zavisnost od roditeljske pomoći i podrške, koja do izražaja dolazi u slučaju mladih majki sa niskim ličnim resursima, ruku pod ruku ide i sa rodno asimetričnijom podjelom kućnih i obaveza oko djece. S druge strane, nezavisno od resursa kojim raspolažu, mlade majke u svojoj svakodnevici žive i očekuju od svojih roditeljica da se ponašaju u skladu sa modelom intenzivnog majčinstva. Na majci je da (doživotno) brine o djeci, nezavisno od njihovog uzrasta i da njihove potrebe uvijek stavlja ispred svojih. Sve ovo uzev zajedno može da predstavlja snažan indikator zaglavljenosti porodica mladih majki u tradicionalizmu, čiju oštricu tek donekle ublažava posjedovanje ličnih resursa i po svoj prilici posljedična rodno simetričnija raspodjela obaveza u domaćinstvu i oko djece.

Na kraju se treba osvrnuti i na to da su nalazi naše analize, iako doneseni na osnovu skromnog uzorka ispitanica, saglasni sa rezultatima domaćih kvantitativnih studija. Mimo toga, oni ukazuju na značaj lične perspektive u

razumijevanju različitih aspekata roditeljske podrške i pomoći i upućuju na neophodnost daljih kvalitativnih istraživanja ostalih dimenzija intergeneracijske solidarnosti, kakva je, na primjer, afektivna ili strukturalna. Na nama je da konstatujemo da smo načeli važnu temu, kojoj bi u naučnoj produkciji trebalo posvetiti više pažnje.

Literatura:

- Aassve, A., Meroni, E., Pronzato, C. 2012. Grandparenting and Childbearing in the Extended. *FamilyEur J Population*, 28: 499–518.
- Albertini, M., Kohli, M., Vogel, C. 2007. Intergenerational transfers of time and money in European families: common patterns different regimes? *Journal of European Social Policy*, 17: 319–334.
- Bengtson, L. V., Oyama, S. P. 2007. *Intergenerational Solidarity: Strengthening Economic and Social Ties*. New York: United Nations Headquarters.
- Blagojević Hjuson, M. 2012. *Rodni barometar u Srbiji: razvoj i svakodnevni život*. Agencija Ujedinjenih nacija za rodnu ravnopravnost i osnaživanje žena. Beograd: Publikum.
- Bobić, M. 2004. Transformacija braka – strategije konzerviranja i odlaganja promena, u: Milić, A. (prir.). *Društvena transformacija i strategije društvenih grupa*. Beograd: Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Beogradu, 377–404.
- Cherlin, J. A., Furstenberg, F. F. 1992. *The New American Grandparent*. Cambridge, Massachusetts, London: Harvard University Press.
- Dykstra, A. P. 2010. *Intergenerational family relationships in ageing societies*. New York, Geneva: United Nations.
- Dragišić Labaš, S. 2012. Uticaj porodičnog i društvenog konteksta na formiranje socijalnih biografija mladih, u: Tomanović, S., Stanojević, D., Jarić, I., Mojić, D., Dragišić Labaš, S., Ljubičić, M., Živadinović, I. *Mladi – naša sadašnjost*. Beograd: Čigoja štampa, Institut za sociološka istraživanja, 221–245.
- Fajgelj, S. 2005. *Metode istraživanja ponašanja*. Beograd: Centar za primenjenu psihologiju.
- Fingerman, L. K., Kyungmin, K., Tennant, S. P., Birditt, S. K., Zarit, H. S. 2015. Intergenerational Support in a Daily Context. *The Gerontologist*, 00 (00): 1–13.
- Fokkema, T., ter Bekke, S., Dykstra, A. P. 2008. *Solidarity between parents and their adult children in Europe*. Amsterdam: Kluwer Press.
- Giarrusso, R., Feng, D., Silverstein, M., Bengtson, L. V. 2001. Grandparent-Adult Grandchild Affection and Consensus Cross-Generational and Cross-Ethnic Comparison. *Journal of Family Issues*, 22 (4): 456–477.
- Gillies, V. 2004. Parenting and social capital: accessing help and support from informal social networks. *Sociologija*, XLVI (3): 245–258.
- Hank, K., Buber, I. 2009. Grandparents Caring for Their Grandchildren, Findings From the 2004 Survey of Health, Ageing, and Retirement in Europe. *Journal of Family Issues*, 30 (1): 53–73.

- Hoff, A. 2007. Patterns of intergenerational support in grandparent-grandchild and parent-child relationships in Germany. *Ageing and Society*, 27 (05): 643–665.
- Leitner, S. 2003. Varieties of familialism: The caring function of the family in comparative perspective. *European Societies*, 5 (4): 353–375.
- Ljubičić, M. 2009. Istraživanje povezanosti između nekih sociodemografskih odlika porodice i njene funkcionalnosti, u: Milić, A., Tomanović, S. (prir.). *Porodice u Srbiji danas u komparativnoj perspektivi*. Beograd: Institut za sociološka istraživanja, 77–97.
- Ljubičić, M. 2010a. Odlike dinamike intergeneracijskih odnosa, u: Milić, A. (prir.). *Vreme porodica*. Institut za sociološka istraživanja, Beograd: Čigoja, 147–177.
- Ljubičić, M. 2010b. Aspekti porodične funkcionalnosti, u: Milić A. (prir.). *Vreme porodica*. Institut za sociološka istraživanja. Beograd: Čigoja, 257–283.
- Ljubičić, M. 2012. Psihološka separacija mladih: prilog konstrukciji intergrativnog modela odrastanja, u: Tomanović, S., Stanojević, D., Jarić, I., Mojić, D., Dragišić Labaš, S., Ljubičić, M., Živadinović, I. *Mladi – naša sadašnjost*. Beograd: Čigoja štampa, Institut za sociološka istraživanja, 245–273.
- Miletić Stepanović, V. 2010. Traumatizacija odnosa u proširenoj porodici, u: Milić, A. (prir.). *Vreme porodica*. Beograd: Institut za sociološka istraživanja, Čigoja, 195–235.
- Milić, A. 2004. Transformacija porodice i domaćinstva – zastoj i strategija preživljavanja, u: Milić, A. (prir.). *Društvena transformacija i strategije društvenih grupa*. Beograd: Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Beogradu, 317–347.
- Milić, A. 2010. Porodice u klasno-slojnom ključu, u: Milić, A. (prir.). *Vreme porodica*. Beograd: Institut za sociološka istraživanja, Čigoja, 45–77.
- Silverstein, M., Bengtson, L. V. 1997. Intergenerational solidarity and the structure of adult child-parent relationships in American families. *AJS*, 103 (2): 429–460.
- Stanojević, D. 2009. Porodica u postsocijalističkoj transformaciji, sociološke perspektive i problemi u Srbiji, u: Milić, A., Tomanović, S. (prir.). *Porodice u Srbiji danas u komparativnoj perspektivi*. Beograd: Institut za sociološka istraživanja, 97–115.
- Stanojević, D. 2012. Obeležja društvenog položaja mladih, u: Tomanović, S., Stanojević, D., Jarić, I., Mojić, D., Dragišić Labaš, S., Ljubičić, M., Živadinović, I. *Mladi – naša sadašnjost*. Beograd: Čigoja štampa, Institut za sociološka istraživanja, 53–81.
- Thomese, F., Aart, C., Liefbroer, C. A. 2013. Child Care and Child Births: The Role of Grandparents in the Netherlands. *Journal of Marriage and Family*, Vol. 75, 2: 403–421.
- Toguchi Swartz, T. 2009. Intergenerational Family Relations in Adulthood: Patterns, Variations, and Implications in the Contemporary United State. *Annual Review of Sociology*, 35: 191–212.

- Tomanović, S. 2004. Roditeljstvo u transformaciji: kapitali, problem, strategije, u: Milić, A. (prir.). *Društvena transformacija i strategije društvenih grupa*. Beograd: Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Beogradu, 349–375.
- Tomanović, S. 2008. Porodice i socijalni kapital u Srbiji – neka pitanja istraživanja i praktične politike. *Sociologija*, 50: 1–16.
- Tomanović, S. 2010. Socijalni kapitali porodica, u: Milić, A. (prir.). *Vreme porodica*. Beograd: Institut za sociološka istraživanja, Čigoja, 77–93.
- Tomanović, S., Stanojević, D., Jarić, I., Mojić, D., Dragišić Labaš, S., Ljubičić, M., Živadinović, I. 2012. *Mladi – naša sadašnjost*. Beograd: Čigoja štampa, Institut za sociološka istraživanja
- Tomanović, S., Ljubičić, M., Stanojević, D. 2014. *Jednoroditeljske porodice u Srbiji*. Institut za sociološka istraživanja. Beograd: Čigoja štampa.
- Tripković, G. 2009. Odnosi generacija u Srbiji: porodični i društveni nivo, u: Milić, A., Tomanović, S. (prir.). *Porodice u Srbiji danas u komparativnoj perspektivi*. Beograd: Institut za sociološka istraživanja.
- Van Gaalen, I. R., Dykstra, A. P. 2006. Solidarity and Conflict Between Adult Children and Parents: A Latent Class Analysis. *Journal of Marriage and Family*, 68 (4): 947–960.